

VERES ANDRÁS

A József Attila Társaság tevékenysége és a 100 éves jubileum

A Budapesti Honismereti Társaság felkérése meglepett, mert ahhoz vagyok szokva, hogy József Attiláról beszéljek, ne a mi társaságunkról. Természetesen maga a József Attila Társaság is azzal a céllal alakult 2003 februárjában, hogy (mint az alapszabályzatunkban olvasható) „részben tudományos, részben szélesebb szellemi műhelyként kívánja ápolni” a költő „életművének örökségét, valamint ösztönözni és segíteni annak jelenlétét, érvényesülését a magyar és a nemzetközi kulturális életben”.

József Attila költészete nemcsak a nagyközönség körében népszerű, hanem a tudományos kutatók között is – nincs még egy magyar írói teljesítmény, melyről az elmúlt másfél évtizedben annyi értekezés született, mint az övéről. Ismeretes, hogy József Attila halála másnapján különleges *kultusz* támadt körülötte, s e kultusz mind a mai napig eleven. Más kérdés, hogy az életmű megítélése többször is változott az idők folyamán, másként fogalmazva: sokszor fénytörést szenvedett.

A kultusz persze mindig túlmutat a költői teljesítményen. Könnyen lehet, hogy éppen a kultusz látatja velünk olyan mértékben összetartozónak József Attila személyes sorsát és művészi produkcióját. Nyughatatlan, megállapodásra képtelen szelleme, politikai fordulatokban gazdag életútja, kétségbeesésbe torkolló szeretetvágya, a maga tökéletes csodjének könyörtelen megvallása és a végső konzekvencia vállalása még prózai korunkban is erőteljesen hat a képzeletre. Ennyi esendőség mindenkit lefegyverez.

Élete is, költészete is: *kísérletezések* sorozata, egymástól – olykor radikálisan – különböző értékek vonzásában. A megtapasztalás és próbatétel szomja hajtotta hol anarchista irányba, hol a népi orientációjú Bartha Miklós Társaságba, előbb az illegalitásban tevékenykedő kommunista pártba, utóbb a *Szocializmus* című folyóirat szociáldemokrata körébe, végül az általa alapított Szép Szó urbánus táborába, ahol „felekezeten kívüli” baloldali platformra helyezkedett, s Marx és Freud összeegyeztetésére törekedett. Politikai életútja még az igen hanyattatott sorsú nemzedéktársaiéhoz képest is fölöttébb változatosnak, sőt rendhagyónak mutatkozik.

Úgy gondolom, a kultusz kialakulásának a József Attilát jellemző harcos, a mindenkori aktuális nézetét radikálisan vállaló ember attitűdje is feltétele volt: utóbb éppen azért békült meg vele szűkebb-tágabb környezete, mert elhatalmasodó betegsége fegyvertelenné tette és erkölcsileg *fölmentette* őt, méghozzá *visszamenő hatállyal*. A „tékozló fiú” sajátos változataként lehetett értelmezni kései korszakát.

Költői pályája is rendhagyónak mutatkozik. Más költők rövidebb-hosszabb tanulóidő után megtalálják saját hangjukat és elszakadnak a követett mintáktól. József Attila viszonylag korán jelentkezett eredeti teljesítménnyel, ám később sem hagyott fel a kortársait áthasonító kísérleteivel. Félelmetes *imitáló* képessége volt. Nemcsak saját verseit írta át szívesen újra meg újra, hanem költőtársaiét is (Babitsot alighanem éppen azzal sértette meg legmélyebben, hogy a verseire „korigált” változatokat ajánlott).

Az ötvenes évek hivatalos kánonja, a Petőfi–Ady–József Attila „szentháromság” ellen sok más mellett az is érv lehet, hogy míg Petőfi vagy Ady, az irodalmi élet első számú szereplőjeként, nemcsak összegezője volt korának, hanem némiképp kisajátítója is, akinek teljesítménye (legalább ideig-óráig) eltakarta a kortársakét, addig József Attila jóval inkább átadta magát kortársai sokféle, egymást tagadó–kiegészítő művészi törekvéseinek. Ezért az ő esetében tévedés volna „szintézis”-ről beszélni. Éppen ellenkezőleg, – ahogy egyik méltatója írta költészetéről – „ez az oly sok töredéket felmutató és töredékben maradt harmónia-keresés (...) éppen a maga befejezetlenségével, nyitottságával megrendítő.” Egy hihetetlenül gazdag, sokszólamú, illetve sokrétegű életmű az övé, melynek szólamai nem föltétlenül konzonánsak egymással. Ma

már sokan úgy látjuk: éppen ez a rendkívüli sokszólamúsága biztosítja azt, hogy dacolni tud a múló idővel.

Nagyon leegyszerűsítve, három nagyobb szakasz különböztethető meg József Attila költészetének hatástörténetében. Az első, a *személyes sors tragikumához* kapcsolódó értelmezés túlsúlya jellemezte a harmincas évek végét, a negyvenes évek első felét. Később, a háborút követő pártküzdelmekben megkezdődött a *politikai* jelentés előtérbe állítása. Mindegyik párt, illetve irányzat igyekezett kisajátítani a maga számára József Attila tekintélyét. Valamennyi belekapaszkodott az életmű *neki kedves* (és kedvező) részletébe, s *erre* hivatkozva tette meg a két háború közötti időszak vezéralakjává. S a különböző, egymással nem vagy alig érintkező József Attila-képek idővel mintha egymásba ötvöződtek volna. Nehéz szabadulni a gyanútól, hogy éppen az vált utólagos sikerre alapjává, ami annyira gátja volt elismerésének életében: hogy mindehová és sehová sem tartozott.

Voltaképpen ezt használta ki a pártállami kultúrpolitika, amikor – mintegy tíz éves késéssel – „kinevezte” őt a két háború közti korszak vezető költőjének. Az életmű többszólamúsága azonban még ennek is ellent tudott állni. Már az 1945 után induló költőnemzedék legjobbjai is, Pilinszky Jánostól Juhász Ferencig, megkerülhetetlenek tartották József Attila költészetét. Az utánuk jövők pedig anyanyelvüként beszéltek. Ismeretes Petri György vallomása, akinek roppant erőfeszítésébe került, hogy elszakítsa, önállósítsa magát a József Attila-hatástól. Így előbb észrevétlenül, majd észrevehetően is kikerült a hatalom felügyelete alól. Az 1968 tavaszán alakult írói csoportosulás, az Eszmélet Kör nemcsak nevében jelezte a hozzá való kötődését, hanem második előadóestjének kinyomtatott meghívóján is, ahol az *Ars poetica* két sora szerepelt mottóként: „Én túllépek e mai kocsmán, / az értelemig és tovább!” A pártvezetés értett a szóból, s betiltotta a Kör további működését.

A hatvanas években már József Attila foglalta el azt a helyet, amelyet előtte Petőfi, azaz *ő képviselte* a magyar köztudatban a nagybetűs Költőt. (Ez nyilván összefüggött azzal is, hogy születése napja lett „a költészet napja”). A hetvenes–nyolcvanas években tetőződött a kultusz újabb hulláma. Azóta viszont csökkenni látszik népszerűsége, illetve nem is annyira az övé, mint inkább általában az irodalomé. Ugyanak-

kor emlékezetes ellenpélda: 1994-ben nagyszerű beatkoncertet tartottak a Kisstadionban a legnevesebb magyar énekesek, s egy órán keresztül kizárólag megzenésített József Attila-szövegeket adtak elő. S nemcsak az én immár őszülő nemzedékem énekelt velük lelkesen, hanem az ifjabbak is, még hozzá szép számmal.

A József Attila Társaság létrehozásában természetesen fontos motívum volt a közelgő centenárium segítése is. De legalább annyira az, hogy megállítsuk az életmű iránti figyelem lanyhulását. Első lépésben számba vettük a jelenlegi helyzetet, így került sor 2003 júniusában annak a konferenciának megrendezésére, melynek már a címe is ez volt: *Mi, József Attila-kutatók. A József Attila-kutatás dilemmái*. Arra vállalkoztunk, hogy áttekintsük: hol tart a József Attila-kutatás. Igen éles viták vannak arról, hogy például milyen módszerrel kell az irodalmat értelmezni; ennek jegyében előfordult olyan túlzó megállapítás is, mely szerint a József Attila-kutatás zsákutcába jutott, s teljesen új alapról kellene elindulni. (E vitáról leginkább a „*Mint gondolatjel, vízszintes a tested...*” *Tanulmányok József Attiláról* című, Prágai Tamás szerkesztésében 2006-ban megjelent kötetből lehet tájékozódni. Ennek anyagát lényegében egy 2005-ös, a Petőfi Irodalmi Múzeumban lefolytatott kerekasztal megbeszélés adja.)

A József Attila Társaság első közös vállalkozása is a seregszemle jegyében született: 2003 végén jelent meg Tverdota György és az én szerkesztésében a *Testet öltött érv. Az értekező József Attila* című tanulmánykötet, amely részben a költő értekező munkásságát vizsgálta, részben a pszichoanalízishez való viszonyát.

2004-ben sokféle tervet szőttünk a centenáriumi ünnepekre, sőt ki is próbáltuk némelyik ötletünket. Például 2004 áprilisában két olyan tanácskozást rendeztünk, amelyet főpróbának szántunk. Az egyik „*Híres vagy, hogyha ezt akartad...*” *József Attila idegen nyelveken* címmel a külföldi recepciót tekintette át, a másik *Fiatál életek indulója* címmel olyan konferencia volt, melynek előadói kizárólag egyetemi hallgatók és Ph. D. hallgatók voltak, s a legjobb előadásokat külön zsűri rangsorolta és jutalmazta. Az első helyezett, Vadai István az életmű egyik legkevésbé értelmezett szövegének, *A Kozmosz éneke* című szonettkoszorúnak filológiai problémáiról szólt igen alaposan, a második helyezett Zsák Judit pedig Orbán Ottó József Atti-

la-élményéről tartott érdekes előadást. De a belgrádi egyetemről is érkezett résztvevő, sok érdekeset hallhattunk a *Borisz Davidovics sír- emléke* világhírű szerzőjének, a horvát Danilo Kisnek József Attila-fordításáról.

Így aztán már tapasztalatok birtokában tarthattuk meg 2005-ben a *József Attila idegen nyelveken* című tanácskozást, illetve az újabb juniorkonferenciát. Természetesen nem elégedtünk meg a szakmai véleménycserével, hanem igyekeztünk tanácsainkkal segíteni a készülő idegen nyelvű József Attila-köteteket is, mindenekelőtt a francia és az orosz vállalkozást. Régi bánatunk, hogy a nagyvilág nem ismeri eléggé a magyar költészetet, így József Attilát sem. Csak az érdekesség kedvéért említem meg Koestler Artúr fiaskóját, aki József Attila barátja és egyik leglelkesebb olvasója volt. Az általa készített nyersfordításokkal felkereste a kortárs angol költészet egyik meghatározó alakját, Audent, de képtelen volt elérni, hogy a mester ráhangolódjon a feladatra. Természetesen nem akármilyen nehézséggel jár az effajta szellemi transzplantáció. József Attila végül nem az avantgárd, hanem a klasszikus vershagyomány útját választotta, miközben az angolszász költészetben teljesen régimódinak számít a rímes technika. A probléma kulcsa abban áll, hogy megtaláljuk a *fogadó kultúrákban* azokat az irányzatokat, amelyekhez hasonlítva-sorolva József Attila számukra közel hozható.

A közvetítő missziót szolgálták a külföldön megrendezett konferenciák. Itt említem meg, hogy az Unesco a mi közbenjárásunkra nyilvánította nemzetközi ünneppé József Attila születésének századik évfordulóját, s a központi ünnepségre a szervezet párizsi székházában került sor.

Magukról a centenáriumi ünnepekről itt csak távirati stílusban szólnék. Szívet melengető volt, hogy a József Attila-év alkalmából meghirdetett pályázatra 650 pályázó adott be munkát. Már kevésbé, hogy a megítélt pénztámogatást a kormányzat csak nagy késéssel folyósította a pályázat nyerteseinek. Nem csak azt tartom fontosnak, hogy a centenárium ösztönző erejének köszönhetően milyen új tudományos eredmények születtek (mint például a költői életmű új kritikai kiadása). Hasonlóképp említésre méltó, hogy az ország valamennyi szegletében, az iskolákban, könyvtárakban, a hangverseny- és egyéb művészeti fóru-

mokon mennyire tapinthatóvá vált a legszélesebb közönség számára a költő szellemi jelenléte. Természetesen nem csak József Attiláról van szó. A szavalóversenyeken mások verseit is előadták, a centenárium valójában *az egész magyar költészet ünnepe lett*.

Külön kell szólnom az irodalomoktatásról, hiszen József Attila megismertetése az újabb nemzedékkel mindenekelőtt az iskolában kezdődik. A József Attila Társaság igyekszik felkarolni mindazokat a találkozókat, konferenciákat, amelyeket pedagógusok számára szerveznek. Például így vettem részt egy révkomáromi tanácskozáson, ahol szembesültem azzal az ijesztő helyzettel, hogy mivel a korszerű szakirodalom nem jut el hozzánk, a Szlovákiában tanított József Attila-kép a mi hatvanas–hetvenes évekbeli felfogásunkra emlékeztet. Nem mintha a mi házunk táján rendben mennének a dolgok. Szekszárdon a Tanárképző Főiskola rendezett egy igen hasznos konferenciát, amelyen *az értelmezhetőség nehézségei* igen plasztikusan kerültek terítékre.

Itt egy közismert verset hozok fel példaképpen. A *Mama* rejtett, csak a szakemberek előtt feltáruló pszichoanalitikus tartalmaitól eltekintve is számos kérdőjel marad a mai városi gyerekek számára. Mi a padlás? Miért megy oda a mama serényen? Mit jelent a dagadt ruha? A jelenlegi és átlagos háztartási civilizáció plusz a tömeges építészeti megoldások a gyerekek ismeretkészletébe nem építik be magától értetődőként sem a padlást, sem a mosást, sem a kékítést. Holott a munkafázis ismerete (hogy mi történik a sikálás közben, illetve után) teszi érthetővé a költői képet. Az sem világos egy mai gyerek számára, hogy az együtt-létnek miért épp a padlás a megfelelő színhelye. Ne a dagadt ruhát, engem vigyen – a gesztus érthető, de miért épp a padlásra?

Talányos a serény mozgású, azaz fiatalos mama viselkedése is. Nem reflektál a gyerekekre, nem kommunikál vele sem szóban, sem gesztusban. Nem adja meg azt a testi kontaktust sem, amit a ruháknak megad. S nem önellentmondás-e a megnyilatkozó attitűdje is? „Nem nyafognék, de most már késő” – mondja, miközben nyafog. „De most már késő”? A mai gyerekeknek el kell magyarázni azt is (hátha „ateista panelproli”), hogy a mama halála után a mennyországba kerül, és az ég attól kék, hogy a mosónő mama még ott is csak kékít, ahelyett, hogy tekintene legalább onnét a lelki-szexuális, alkotói és egyéb zavarokkal küszködő fiacskájára.

Tehát akad tennivaló elég, ha el akarjuk érni, hogy József Attila a jövőben is kortársunk maradjon, és sikerrel szólítsa meg az újabb nemzedékeket. Nemcsak a centenárium idején, hanem utána is.